

CSIPES ATTILA:

Mezőtúr fazekassága, jellemző edénytípusai

II.

Kora reggel nem vizesedény után nyúltak az emberek, hanem a pálinkásedényből, a butellából húztak egyet. A butella lehet kerek, körte alakú, ovális, hasáb és könyv alakú. Egyetlen kitételnek azonban mindig meg kellett hogy feleljen: a karcsúságnak. Tehát kicsi, szűk helyen kellett elférnie, mert vagy az ablakpárkányon tárolták, vagy - és ez volt a gyakoribb - a zsebben hordták. Ezt könnyen lehet igazolni egy butellaförlirattal:

*"Néze komám / asszony de / szép butélám / van
ha tudná / hun vetem min / gyárt vene onan /
asszonymak alkal / mas belőle szűr / csölni harajta
/ eri kis könyven / tuga dugni tesi / az zsebibe vagy
a / csecse közé ha belép / az ura kacsint szeme /
közé."*

Mezőtúron a leggyakoribb a hasáb alakú butella. Félig nyers, bőrkemény állapotban teljesen szögletesre lapították. A szögletesített formát a sarkokon többféle módon is kihangsúlyozhatták. Lapjai szélén - mintegy laphatárként - követve a butella vonalát belekarcolták. Ezt mind a négy oldalon megtették. A felső részén levő félköríves felületet általában egy vízszintes vonallal elválasztották, így különböző feliratoknak és díszítményeknek maradt négy téglalap alakú hely. A felső félköríves részre a helység nevét, időpontot és a mester nevét karcolhatták, vagy egyszerűen csak berácsolták. A butella egyik formájában sem készült folyóedényként, csak kivételesen. Ekkor olyan fölirat szerepelt rajta, ami mindenkihez szólt, mindenki magára vehette, ha megvásárolta a butellát. (Egészen kivételes esetekben még fölirat, sőt díszítmény nélkül is készítettek butellákat.) Föliratozásuk általában egy vagy kétoldalas. Kétoldalas föliratozás esetén az egyik oldalon a mester neve, a tulajdonos neve, az évszám és a város neve szerepelt rövid versikébe foglalva:

*"Ha tudni / kívánod I ez / butela kijé le = / gyen
ez a Bedő Mihályé / kisokáig éljen / a ki iszik be /
lőle Vájon egés / ségére 1881"*

A verses forma azonban nem volt kötelező, mert szép számmal találunk hasonlókat is:

*"Készült az 1885 / Dik Évben az / Pozsonyi István
/ Számára Puszta / Putri Kotsmáros / Aki iszik
belőle / váljon egéségére / Krisbai Lajos m. k."*

A butella másik oldalán gyakran tréfás versikét, vagy a butella-tolvaj kárhöz-tatására szolgáló szöveget találunk:

"A pálinka gonosz ital / Ki azt issza Korán /
meghal Télen fa / gyaszt Nyáron fo = / gyaszt Okos
ember / nem issza azt"

"Szép butéla az / nevem Ha pálin / ka van benem
/ Ha pálinka nincs benem / csak zöld cserép / a
nevem"

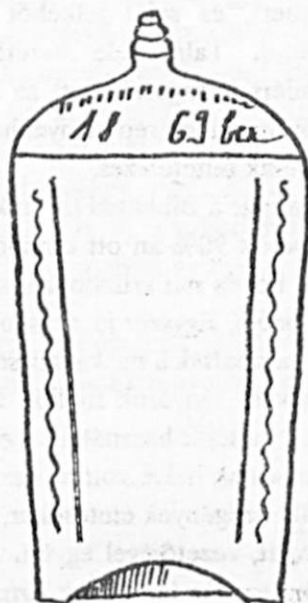
"Ki ez butellának / Szorul lopására / Kívánom
Istentől / Oly nagy uraságra / A kóldusok között /
Főkapitányságra / Pest és buda között Tajiga
húzásra."

A butellák lehetnek egy oldalon föliratosak is - általában ez a gyakoribb. Az egyik oldalon az előzőekhez hasonló tréfás versike van, a másik három oldaluk szépen ki van karcolva vagy metszve. Ekkor a szöveges oldallal szemben legfeljebb ennyit karcoltak bele, ezt is az edény félköríves részébe:

"Készült az 1871 gyedik / Évben / Takács Imré /
nek az számá / ra"

A virágminták általában szépen kidolgozottak, ami a túri fazekasok technikai tudását is igazolja. Az 1880-as évekig szinte csak zöld mázas, karcolt, vésett butellákat készítettek. Ennél a technikai eljárásnál sokkal finomabb, részletesebb virágdolgozás is lehetséges. Ezzel éltek is a mesterek.

Szólni kell még a vágott sarokról ill. talpról is. Ez a butellák legjellegzetesebb mezőtúri dísze. A talprészen gyakran találunk bevágást, lefaragást, levágást. Ennek az egyik változatát "magyar bajusz"-ként emlegetjük. A talprészen alkalmazott magyar bajusz alakja, íve valóban olyan, mint a régi bajuszviselet. Kedvelt díszítőmotívumként alkalmazták ezt a bognárok is, szekér, kocsi, taliga egyes részeinek díszítésére. A vágott sarok (más néven: ácsfaragás) főleg az edény válán fordul elő. Különösebb funkciója nincs, csupán dekorativitása miatt alkalmazták előszeretettel.

Az 1880-as évektől fordul elő a színes, sárgás alapú butella. Az írókázás miatt ezt a fajtát már nem lehet olyan precízen kidolgozni, összességében viszont szépen mutatnak a színes virágok. Minden oldalát kifrókálták, éppen hogy maradt az egyik oldal felső részén egy rövidke hely, ahová a tulajdonos nevét és az évszámot be lehetett karcolni. A színes butelláknak azonban nem sok jövője volt, mert a századfordulón erőteljesen lecsökkent az igény irántuk. Az érdeklődést a vásárlók körében csak az 1950-es években sikerült visszahódítani. Megjegyzendő még, hogy az általános részben ismertetett butella jellemzőitől a mezőtúri annyiban különbözött, hogy belül is mázas volt. Kis tölcserrel töltöttek a belsejébe mázat, összerázták, majd kiöntötték, és lehetett kívül mázolni. Ezt minden egyes edénynél megcsinálták. Voltak még ugyan ovális, körte, könyv és emberalakú butellák is, de nem ez tette ki a túri butellakészítés jelentős részét. Ezekből az utóbiakból igen kevés darab található az országban, így mérvadó tulajdonságaikról nehéz lenne beszélni.

A negyedik ismertetendő edény a miskakancsó. Igen jellemző e vidékre a miskakancsó, de sajnos kevés maradt meg belőlük. A borosedények közé tartozik. Emberalakúsága miatt (használat, funkció, kialakulás) nehéz dolog erről beszélni, mert mai napig többféle álláspont is létezik ezzel az edénnyel kapcsolatban. A Bibliából tudjuk, hogy Isten agyagból formálta az első embert, és saját lelkéből lehelt belé életet. Talán ide vezethetnők vissza, miért is ragaszkodott az ember az antropomorf cserépedényekhez. Ez azonban csak feltételezés.

S ha már a Bibliánál tartunk, nem kerülheti el a figyelmünket az sem, hogy a miskakancsók 90%-án ott domborodik a kígyó. Fölvetődik a kérdés: milyen szerepet tölt be, és mit szimbolizál a kígyó? A Bibliában a kígyó végtelen tulajdonságok hordozója. Egyszer jó, máskor a rossz jelenik meg általa. És nézzük csak meg, mikor is használták a miskakancsót! Általában vallásos összejöveteleken került le a szentképek és tányérok mellől. Egymástól igen eltérő események alkalmával is ugyanazt a kancsót használták. Lehetett keresztelő, szegények etetése, halott-tor, a miskakancsónak helye volt az asztalon. Tehát gyermekáldáskor és halálozáskor is használták. Szegények etetésekor, a halott eltemetését követő héten megérkezett a kolduscsoapat, vezetőjével együtt. A köszöntő megáldotta a bort: *"Most megáldjuk ezen edény tartalmát,, Urunk Krisztus, mint ahogy a kánai menyegzőn megjelenni*

méltóztattál, a vizet borrá változtatván, kérjük ezen csodának emlékére, hogy hallgasd meg a mi alázatos kérésünket, hogy amennyi bor vagyon, volt, vagy lesz ezen kanacsóban, annyi ezernyi lélek szabaduljon kia keserves purgatórium tűzibű." Ebből lehet talán arra következtetni, hogy a kígyó jelen esetben őrző-védő szerepet tölt be. Érdekességként még megemlíthető, hogy a hindu mitológiában a túlvilág spirál alakú Kígyókirálya az élet = erő, a föld és a vizek ereje. A küszöb őrző, a kígyók vigyázzák a középen lévő "kincset", amely nem más, mint az isteni tudás. A kígyó tehát a miskakancsón mint az áldott bor, az isteni tudás őrzője jelenhetik meg. Érdekes, hogy Mezőtúron csak ebben a században terjedt el a kígyós forma. A kígyó helyén mente volt a miska közepén, hasán is, de igényesen kidolgozva. A mente plasztikus részei között írókás virágdísz láthatunk, jellemző túri ornamentikával. A túri miska sohasem volt annyira díszes, mint például a tiszafüredi. Tiszafüreden még a kalapját is lefedték, csupán két lyukat hagyva a bor betöltése és kiöntése céljára. A túri miskák kicsit totyák voltak (öblük lentebb, a fenékszöghöz közelebb volt), aminek oka kérdéses. Az azonban biztos, hogy ennek nem tudásbeli, technikai hiányosságai voltak. A múlt századi előkerült edények még a fülük alatt is fölratosak voltak. Még azt sem lehet pontosan eldönteni, hogy a folyóedények, vagy az egyedi termékek kategóriájába tartoznak-e.

Színük nem a sárgás dudi szín, hanem fehér. Ugyanúgy öntötték be festékkel, mint a korsót. Száját zöld színű mázba mártották vissza.

Napjainkban egyre növekszik a kézműves mesterségek iránti érdeklődés. Számos főiskolán faragó, nemezkészítő, fazekas és egyéb szakkörök működnek, a mezőtúri fazekasok pedig a leendő - többnyire érettségizett - inasok számára a túljelentkezés miatt felvételi vizsgát kénytelenek tartani. Ennek egyik oka talán az, hogy az emberek megcsömörlni látszanak a százmilliós szériában gyártott zenélő karóraktól és a nagyipar hasonló lélektelen produktumaitól. A másik ok szerintem nem más, mint az ember alkotás, önmegvalósítás iránti igénye, amit kielégíteni manapság keveseknek sikerül. Az esztergályos, az áramköröket forrasztó gyári munkás kész terveket kap, melyeken változtatnia nem kell, és nem szabad, így gondolkodnia sem szükséges, egyhangúság jellemzi tevékenységét. Ezzel szemben a művész vagy a kézműves szinte naponként találkozik új feladatokkal, gondolkodik a megoldáson, és új, egyedi tárgyakat hoz létre, melyek az egyén, az alkotó ember tudását is magukon hordozzák.

Gyakran halljuk, hogy értékválsággal küzdünk, sőt értékek nélkül élünk. Aki értéket keres, az találhat a kézművészetben is, legyen annak művelője, vagy "csak" szemlélője.